

RÉVÉSZ EMESE

AZ EMLÉKEZÉS ÉS FELEJTÉS KERTJE

AZ EPRESKERT ÉS SZOBRAI

az Epreskertnek
nevet adó
eperfaerdőt
a homokos talaj
megkötésére a 18.
században ültették,
fáin 1770-től
selyemhernyókat
tenyésztett a Valero
selyemgyár

TA kert időben változó alakzat, növekedő és pusztuló élőlény, amelynek formálódását a természetet megzabolázó ember szabályozza. Ültet, nyes és kivág, miközben maga készítette építményekkel, tárgyakkal teszi otthonosabbá az uralma alá vetett vegetációt. Az Epreskertnek nevet adó eperfaerdőt a homokos talaj megkötésére a 18. században ültették, fáin 1770-től selyemhernyókat tenyésztett a Valero selyemgyár.¹ A terület a 19. század végére elhanyagolt bozóttal vált, ami „csak dologtalan csavargóknak szolgált éjjeli menedékhelyül”.² Felértékelődése a Sugár úti építkezésekkel kezdődött meg, a terjeszkedő villanegyed, a Városliget és az 1877-ben elkészült Múcsarnok közelsége a főút távolabbi vonzáskörében fekvő telkeket is vonzóvá tette. Elsőként Huszár Adolf épített itt műtermes villát, amely Gerster Kálmán tervei nyomán 1881 tavaszára készült el.

IAmikor Trefort Ágoston kultuszminiszter kezdeményezésére 1881. október 26-án a magyar képzőművészeti élet befolyásos személyiségei megvitatták egy jövőbeli képzőművészeti akadémia működésének kereteit, annak helyszínéként az Epreskertként ismert területet javasolták, épületének formájaként pedig a pavilonrendszert ajánlották.³ A következő év tavaszán a terület használatbavételi jogának átadásáról döntő fővárosi közgyűlés kikötötte, hogy „az említett terület köztéri jellege fenntartassék; mi végből az egyes épületek önállóan, a pavillon rendszerben modorban lesznek elhelyezendők, az egyes épületek közötti szabad terület pedig a magyar kormány által parkszerűen berendezendő, kezelendő és fenntartandó lesz saját költségén.”⁴ Az akadémia építészeti formájaként tehát kezdetől adott volt az épületek pavilonszerű elhelyezése, amiből következett a köztes terek parkként való kialakítása.

kezdetől adott
volt az épületek
pavilonszerű
elhelyezése, amiből
következett a köztes
terek parkként való
kialakítása

IA pavilon mint építészeti forma valamely főépülethez vagy parkhoz kapcsolódó alépület, kerti lak.⁶ A kertépítészetben,

az akadémia
kialakításában
fontos összetevő
volt az egyes
műteremházak
között húzódó,
zavartalan alkotói
nyugalmat
biztosító kert

kastélyparkokban ismertek voltak a templom-, kínai, fürdő-
vagy zenepavilonok. A 19. században jellemző alkalmazási te-
rülete volt a kórház, kaszárnya és kiállítási épületek, ahol fon-
tos szempont volt az egyenrangú részegységek elkülönítése.
A tervezett hazai képzőművészeti akadémia esetében a szán-
dék nyilván az egyes műhelyek elszeparálása és ezzel nyugal-
mának, független működésének biztosítása volt. Míg a Sugár
úton 1876-ra elkészült Mintarajziskola háromszintes épülete
a műtermeket iskolaszerűen, egy hagyományos bérház tömb-
jében helyezte el, az akadémia kialakításában fontos összetevő
volt az egyes műteremházak között húzódó, zavartalan al-
kotói nyugalmat biztosító kert.

¶ A kert, mint a tanítás és művészi alkotás tere, már az óko-
ri gümnaszionok sétaútjaiban és a Múzsák helikoni kertjé-
nek mitikus színterében is megjelent. Ilyen helyként idézi fel
az Epreskertet Pekár Gyula is 1893-ban.⁷ „Az a kis zöld folt az
Andrássy-úttól balra, az epreskert: még szent hely – a múzsáktól,
a szépet kedvelő görög istenektől ihletett hely. [...] A nagy Baby-
lon beteg sohajai közepette itt még boldogan húzhatják meg ők
magukat, akár Árkádia mythikus rengetegében. Itt laknak a mú-
zsák: azok élnek lombzizegésben, a szerelmes madarak dalán, a fű
zöld és a mennyek kék színén.” A 19. században a múzeumokat
és műtermeket is gyakorta öveztek művészi igénnyel kialakít-
ott kertek, ebbe a sorba illeszkedett a Magyar Nemzeti Mú-
zeum Pollack Mihály elképzelései alapján, az 1850-es évektől
kialakított tájkertje.⁸ William Morris műtermes villáját gon-
dosan megtervezett kert övezte, ahogy a 19. század végétől lét-
rejövő, telepszerű műteremházak építészeti kialakításának is
fontos összetevője volt a zöldfelületek parkosítása.⁹ A műte-
rem kiterjesztéseként a kert, mint a külső és belső világot el-
választó-összekötő tranzitzió, az alkotó számára a kivonu-
lás, elszigetelődés tere, egyfajta védett övezet kapott formát.

az alkotó számára
a kivonulás,
elszigetelődés tere,
egyfajta védett
övezet

A „PAVILONOK”

¶ Az Epreskert 8480 négyszögöles telkét a főváros két rokon jel-
legű célra ajánlotta fel. A Bajza utca–Lendvay utca–Epreskert

(ez ma a Munkácsy) utca–Szondi utca által határolt területet a Kmetty utcával kettéosztották, a délkeleti részeket műteremlakások számára tartották fenn. Ide 1883 és 1891 között, a Huszár-villa mellé további hét műteremház épült, részben szobrászok (Zala György, Szécsi Antal, Donáth Gyula), részben festők (Aggházy Gyula, Pállik Béla, Konek Ida, Feszty Árpád) részére. Mára csak Pállik Béla és Feszty Árpád műteremháza áll, ugyanis a Sugár úttal szomszédos telkek ára rövid időn belül magasba szökött, az örökösök által értékesített telkekre pedig a műtermeknél nagyobb bérházak épültek.¹⁰

¶ A szomszédos, 3683 négyszögöles telekrészt az újonnan létrejött Mesteriskolának szánták, amelynek alapítását az uralgó 1882. szeptember 22-én hagyta jóvá. 1883 és 1893 között három műteremház épült a kertben, három különböző építész tervei nyomán, nem egységes stílári program mentén. 1883-ra készült el Benczúr Béla tervei nyomán a Benczúr Gyula által vezetett I. számú Festészeti Mesteriskola épülete. Az Epreskert virágkora azonban nem az első mesteriskola létrejöttével, hanem 1889-ben, a szobrászok munkáját vezető Stróbl Alajos beköltözésével vette kezdetét. A „gyakorlati szobrászati osztály” műterme Gerster Kálmán tervei szerint 1889-ben, antikizáló stílusban készült el.¹¹ A műterem homlokzatára Stróbl növendéke, Damkó József készített két, triptichon elrendezésű domborművet. Mindkettő szobrászattal kapcsolatos allegória, de csak a jobb oldali jelentése oldható fel egyértelműen: középképen Pheidias éppen a készülő athéni Parthenon frízét mutatja be megrendelőjének (Periklésznek talán).¹² Az épület egyszerre szolgált a mester műtermeként és iskolaként, sőt a Stróbl családnak is otthont adott. Mivel mindennapjaikat is itt töltötték, Stróbl a kertet sajátjának érezte. Utolsóként 1893-ban Lotz Károly „gyakorlati festészeti osztálya” költözött a Herczeg Zsigmond által tervezett műteremházba.

¶ Az ezt követő évtizedekben az itt dolgozó iskolák státusa többször változott: 1897-ben a három epreskerti iskola Szépművészeti Akadémia néven egyesült, majd 1908-tól valamennyit visszacsatolták a Képzőművészeti Főiskolához. A mesteriskolák felszámolását követően az épületeket a főiskola különböző

Stróbl a kertet sajátjának érezte

Részlet az Egreskertből a szobrásznovéndékekkel.
Balra főt: Damkó József, a fatuskón talán Moigensstem (Margó) Ede ül. Az állók: a bal szélen Rausch (Radnai) Béla, a jobb szélen Markup Béla.
A középső alakok: Aht Sándor, Burger József és Führer (Füredi) Richárd közül kettő. A kép jobb oldalán az Újő Hermész-szobor,
középen az Ars longa, vita brevis feliratú sírkő.

Morelli Gusztáv felvétele, 1894, céltoldán kópia, 16 x 21 cm kartonon 15 x 20 cm fényképméret
Magyar Képzőművészeti Egyetem Könyvtár, Levéltár és Művészeti Gyűjtemény, ltsz.: 337/19, helyrajzi szám: SII.14

tanszékei és mesterei vették birtokukba, és továbbra is voltak mesterek, akiknek nemcsak munkahelye, hanem lakhelye is volt az Epreskert.¹³ A mesteriskolai műtermek historizáló egysége sokáig érintetlen volt, csak 1972-ben bővült ki az V. számú műteremházzal, majd az 1980-as években a szobrászműtermek mellé került egy bővítmény, amelyben a látványtervező tanszék talált otthonra. Ma a Stróbl-műtermet a szobrászok használják, a Benczúr-házban Chilf Mária osztálya és a szobrász-restaurátorok, a Lotz-műteremházban Károlyi Zsigmond, Radák Eszter és Bukta Imre osztályai, az V. számú, új műteremházban pedig Károlyi Zsigmond, Radák Eszter és Filp Csaba osztályai dolgoznak.

A KERT MINT SZÍNPAD

¶ Stróbl Alajos a szobrászati iskola beköltözésétől kezdve sajátjának tekintette a kertet. Persze ez a „kisajátítás” azon praktikus okkal is magyarázható, hogy a kert díszei hagyományosan plasztikus alkotások és épületek. Stróbl közvetlen mintái a 18. század közepétől elterjedő angolkertek lehettek, ahol szabad természet benyomását keltő táji alakzatok között kaptak helyet szobrok, szökőkutak és kerti pavilonok. A tájkertek összefüggésében a szobrok (és kisebb építmények) alárendelt, dekoratív szerepet játszottak (ornamental sculpture), szerepük a festőien megkomponált összkép megteremtésében volt, amolyan hangulatteremtő staffázsalakokként.¹⁴ A szobor háromdimenziós, körbejárásra ösztönző alakzata szervesen illeszkedett a mesterségesen kialakított tájkertek organikus formáihoz.¹⁵ Mozgásra, sétára készített látványosság, amely a tájjá formált természet jelenségeit intellektuális, metaforikus tartalmakkal bővítheti. A tájkert szövevényeiben kalandozó látogatót a szobor megállásra ösztönzi, s a megformált mitologikus, történeti tartalmak továbbgondolásra serkentik. A kerti szobor egyszerre ellenálló és kitett az időjárás viszonyoknak. Nemes anyagokból (kőből, márványból, bronzból) formált felülete sokáig megtartja eredeti minőségét, ám idővel maga is változik, a természet egészének organikus részeként.

*a kerti szobor
egyszerre ellenálló
és kitett az időjárás
viszonyoknak*

*nemes anyagokból
(kőből, márványból,
bronzból) formált
felülete sokáig
megtartja eredeti
minőségét, ám
idővel maga is
változik,
a természet
egészének
organikus részeként*

a kert egyszerre volt a munka, az oktatás és a nagyközönség számára rendezett látványosságok színtere

¶ Stróbl szoborállításait a tájkerti hagyomány és a nevelő, oktató szándék együtt magyarázza. Amint Nagy Ildikó is megállapította, Stróbl „*elképzelésében a »tanulmányi gyűjtemény« és a díszkert fogalma egyesült*”, a kert egyszerre volt a munka, az oktatás és a nagyközönség számára rendezett látványosságok színtere.¹⁶ A kertbe telepített szobrok java része nem saját mű, hanem a szobrászati oktatásban mintaként szolgáló másolat volt. Mindez szerves részét alkotta az akadémiai oktatási koncepciónak, amely a másolást a tradíció fenntartását, a klasszikus minta elsajátítását biztosító alapvető pedagógiai eszköznek tekintette.

¶ Mindezen túlmenően Stróbl a kert egységes, színpadszerű kidolgozásában gondolkodott. Az egyes elemek helyét és jelentését az összkép artisztikumának rendelte alá. Összhangban állt mindez azzal a vonzalommal, amit a historizmus a hatásos látványosság iránt táplált.¹⁷ „*Stróbl számára a műtárgy, a műemlék nem az élettől elkülönített, piedesztálra emelt entitás volt, hanem megbecsülendő, de eleven nyersanyag, ami bármikor részévé válhat egy nagyobb együttesnek. Ebben a nagyobb együttesben egyenrangúak voltak az eredeti művek és az igényes másolatok, a művészettörténet remekművei és a saját munkái. Valamint a természeti növények, állatok, vizek.*”¹⁸ Mint minden magángyűjtemény, a szoborkert is folyamatosan változó, bővülő egység volt. Rekonstruálásában nagy segítséget nyújt számunkra az a nagyszámú leírás és fénykép, amely a Stróbl-féle kertről készült.¹⁹ Köszönhetően elsősorban Nagy Ildikó kutatásainak, a kert 1890 és 1920 közötti elrendezése, az egyes szobrok származása és utóélete párját ritkító alapos-sággal feltárt.

a kert 1890 és 1920 közötti elrendezése, az egyes szobrok származása és utóélete párját ritkító alapos-sággal feltárt

¶ A kertben elhelyezett szobrok egy része antik görög-római művek után készült másolat volt. Ezek másolása hozzátartozott az akadémikus szobrászképzéshez. Ennek megfelelően a szobormásolatok egy részét (iskolai feladatként) növendékek készítették, így Burger József a *Borghese-faun* szobrát.²⁰ Más részük a kor színvonalas másolatiparának terméke volt, mint az *Ülő Hermész* szobra, amelyet Stróbl talán valamely itáliai útja során szerzeményezett. Bár leleményes módon, személyes ismeretségeit is felhasználva igyekezett állami forrásokat

Hadikórház az Eperkertben

Fabinyi Lili felvétele, 1915–1916, 26 × 32 cm kartonon 11 × 16 cm fényképméret
Magyar Képzőművészeti Egyetem Könyvtár, Levéltár és Művészeti Gyűjtemény
Iatsz.: 6520/1/13, helyrajzi szám: JVII.62

szerezni a vágyott másolatok megszerzésére vagy elkészítésére, saját vagyonából is nagyvonalúan áldozott e célra.²¹

¶ Mint az antik szobrászat remekművei, eredetileg az oktatást szolgáló mintatár részei voltak, s helyük ennek megfelelően a szobrász-műterem átriumában volt, ám idővel kikerültek a kertbe, hogy a reprezentatív dekoráció díszleteiként keljenek új életre. A műteremházban egyedül az athéni Parthenon frízének másolata található. Elhelyezésében a bécsi tanultságú Stróbl nyilván a bécsi Képzőművészeti Akadémia példáját követte, aminek auláját szintén a Parthenon-fríz másolatai díszítették. Amint azt Szentesi Edit kutatásaiból tudjuk, a másolatokat Stróbl minisztériumi engedéllyel készítette a Magyar Nemzeti Múzeum frízmásolatáról.²² Az öntvények a műegyüttes azon része után készültek, amelyet Lord Elgin nem szállíttatott Londonba, és az athéni templomon maradt. Stróbl átriumába a mintegy háromszáz domborműnek természetesen csak egy töredéke kerülhetett, anélkül hogy a táblák az eredeti fríz sorrendjét megtartották volna.²³

¶ Az egykorú fényképek tanúsága szerint az árnyas fák között álltak Európa megannyi múzeumának antik műremekei: az aiginaiai Aphaia-templom *Nyilazó harcosa* bronzból, a *Doryphoros*, a *Szamothrakéi Niké* gipszmásolata, a *Milói Vénusz*, az *Íját feszítő Érosz*, a *Borghese-szatír*, a *Borghese-vívó*, a *Barberini-faun* és a *Belvederei torzó*.²⁴ A másolatokból csak néhány készült klasszikus görög mű után, nagyobb részük a plasztikusan izgalmasabb, Stróbl saját szobrászatához is közel álló késői római, hellenisztikus mintákat követte. Jelenlétük nyilván erős hatással volt az arra fogékony növendékekre.²⁵ Ma ebből a gazdag együttesből csak néhány alkotás maradt fenn a kertben. Köztük az egyetlen bronz a Lüszipposznak tulajdonított *Ülő Hermész* szobra, a nápolyi Museo Archeologico egyik világhírű kincsének másolata. A kópiát készítő nápolyi öntőmester neve ma is olvasható a szobor alján. Amikor nem oly rég egy leszakadt faág letörte a szobor lábfejét, az egyetem restaurátorai hozták rendbe az alkotást, Lukács István pedig új alapzatot faragott hozzá. Marcus Aurelius társuralkodója, *Lucius Verus* büszkje számos variációban maradt fenn a világ múzeumaiban. A Stróbl által az egyik legtehetségesebbnek tartott, ám korán elhunyt

a másolatokból csak néhány készült klasszikus görög mű után, nagyobb részük a plasztikusan izgalmasabb, Stróbl saját szobrászatához is közel álló késői római, hellenisztikus mintákat követte

Marxista szeminárium az Epreskertben

Falus Károly felvétele, 1950-es évek, 120 × 182 mm,

Magyar Képzőművészeti Egyetem Könyvtár, Levéltár és Művészeti Gyűjtemény, ltsz.: 853/9

tanítványának, Fakits Ernőnek másolatában áll ma az Epreskertben. Kivételes módon az erősen megrongálódott, kőből faragott fej díszes, feliratos talapzata is fennmaradt.²⁶ Héraklész büszkje szintén az akadémikus mintatár hagyományos kelléke volt, Vaszary László kőfaragványa jól felismerhető a századfordulás fotókon.²⁷ Fejszobra ma is az eredeti talapzatán áll, felirata: „A becsület olyan erő mint az oroszlán.” Ezen kívül egy szarkofág maradt meg az egykori kollekción, amelyet a Fővárosi Közúti Vaspálya építése során ástak elő.²⁸

¶ A reneszánsz minták követése nem jellemezte Stróbl másolatgyűjteményét. Egy kora reneszánsz kút másolata is csak azért kerülhetett a kertbe, mert az efféle kutak divatos kellékei voltak ekkoriban a főúri kerteknek, s Stróbl nagy hasznát vette jelmezes ünnepein.²⁹

¶ A másolatok másik része a magyar történelemhez kötődő alkotás. Az 1799-ben talált, hagyományosan „Attila csészejének” nevezett bikafejes ivócsanak az ősi, hun-magyar művészet műalkotásaként vonult be a 19. századi köztudatba. Stróbl a Zsolnay-gyár felkérésére készítette el az Attila-serleg nagyméretű kerámiaváltozatának tervét.³⁰ A mester több, 1900 körül készült munkájában is felhasználta a bikafejes ivóedény formáját, így Munkácsy Mihály katafalkján 1900-ban, a Kosuth Mauzózeum díjnyertes pályatervén 1902-ben és Arany János Margit-szigeti emlékszobra előtt 1912-ben. Az ivócsanak az Epreskert 1908-ban készült fényképén tűnik fel a reneszánsz kút szomszédságában, egy későbbi fényképen pedig a Gerster-féle műterem lépcsősorának két oldalán.

¶ A kert legfőbb látványossága egykor a Hunyadi-kápolna volt, ez a múzeumszerű díszlet, Stróbl Mátyás-kultuszának emléke. Folyamatosan gyarapodó épületébe a mester eredeti középkori darabokat, másolatokat és saját műveket egyaránt beépített. A budavári Nagyboldogasszony-templom 13. századi, délkeleti kapuját műemléki okok miatt bontották le és szálították el 1876-ban a Magyar Nemzeti Múzeumba.³¹ Az ott beletárolt kövek Stróbl kérésére kerültek az Epreskertbe. A Mária-kaput 1889-ben, a Nagyboldogasszony-templom építésvezetője, Aigner Sándor vezetésével építették össze kápolnát idéző műrommá.³² A múrom a mai V. épület helyén állt,

*folyamatosan
gyarapodó
épületébe a mester
eredeti középkori
darabokat,
másolatokat és
saját műveket
egyaránt beépített*

Csuka Marianna felvétele, 1992

Csuka Marianna felvétele, 1992

a Kmetty utca vonalában. Az impozánsan izgalmas épület vonzotta a báméskodókat, ezért még ebben az évben megépült (a Mintarajziskola épületét is jegyző) Rauscher Alajos tervei szerint egy magas kőkerítés az utca vonalában.³³ A műromot Stróbl fokozatosan „rendezte be” másolatokkal. Az 1896-os Ezredéves ünnepségek után került a kápolna „szentélyébe” Mátyás bautzeni emlékművének másolata. Az egykorú, hiteles Mátyás-képmások egyikeként számon tartott emlékmű eredetije az uralkodó életében készült.³⁴ Stróbl elhelyezte a falakon Mátyás és Beatrix bécsi képmásának, Francesco Laurana Beatrix-portrójának, valamint Hunyadi János gyulafehérvári szarkofágja fedőlapjának másolatait.³⁵ Szintén a kápolna falába volt beépítve Georg Schönberg pozsonyi prépostnak (†1486) a pozsonyi Szent Márton prépostsági templomban található sírszobrának és rövidebb sírfeliratának kőből faragott másolata.³⁶ A szobor nem kapcsolódik ugyan közvetlenül a Mátyás-kultusz gondolatköréhez, de több Hunyadi-emlékhez hasonlóan, a magyarországi gótikus síremlékszobrászat kiemelkedő alkotásaként ennek is szerepelt a gipszmásolata az Ezredéves Kiállítás történeti kiállításán.³⁷ A Hunyadi-kápolnát a második világháború után, 1972-ben szedték szét, ekkor a Mátyás-templom kapujának köveit egy időre visszaszállították a Budapesti Történeti Múzeum raktárába, majd 1977–78-ban a mai, új helyén, a Benczúr-műterem szomszédságában állították fel újra.³⁸ Régi szobordíszeseinek megmaradt darabjai ma szétszórta, a kert különböző pontjain állnak: a bautzeni emlékművet (töredékesen) és a Schönberg-síremlék másolatait a Benczúr-ház falába építették be, a Hunyadi-síremlék pedig a Lotz-műterem Lendvay utca felőli hátoldalában találta meg új helyét.³⁹

a Hunyadi-kápolnát a második világháború után, 1972-ben szedték szét

¶ Stróbl középkori szobormásolatai közül ma is a kert kiemelt helyén, a Benczúr- és a Lotz-műterem között, a Bajza utca felé fordulva áll a prágai Szent György-szobor bronzmásolata. A Kolozsvári testvéreknek tulajdonított, 1373-ban készült, Prágában felállított bronzszobrot a hazai művészettörténet a magyarországi gótika jeles emlékeként tartja számon, ezért jelentett fájó hiányt, hogy a mű nincs az országban. Ezt a hiányt enyhítendő 1900 körül Ferenc József két gipszmásolatot készíttetett

a Bajza utca felé fordulva áll a prágai Szent György-szobor bronzmásolata

a prágai szoborról, egyiket az Erdélyi Múzeumnak, a másikat a fővárosnak ajándékozta. A gipszek után 1904-ben Róna József öntödében készültek el a bronzmások: az egyiket Kolozsvárott, a másikat a Halászbástyán állították fel. E vállalkozás kapcsán Stróblnak sikerült rábírnia Róna Józsefet, hogy egy harmadik bronzmáskolatot az epreskerti szoborparknak ajándékozzon. E nagyvonalú gesztusról az 1906-ban elkészült másolat táblája is megemlékezett: „Stróbl Alajos igazgató tanár kezdeményezésére a Magyar Szobrászat eme legrégebbi emléket bronzba öntötte és a szobrászati mesteriskolának ajándékozta 1906-ban RÓNA JÓZSEF.”⁴⁰ Az értékes századfordulós másolatot később a Magyar Nemzeti Múzeumba szállították, így a kertben ma a Róna-féle másolat bronz kópiája látható.

¶ Stróbl Epreskertje messze túlhaladta az akadémikus mintatár kereteit, sokkal inkább olyan színpadnak tekintette a kertet, amely alkalmi ünnepeinek és mindennapi művészlétének ad méltóképpen egyedi keretet. A Hunyadi-kápolna mellett a kert másik – ma is álló – látványossága a Kálvária. Az 1746 és 1749 között a Józsefvárosban (a mai Kálvária téren) felállított, kör alakú barokk építmény a magyarországi Kálvária-architektúrák egyik legszebb darabja.⁴¹ A fővárosi közgyűlés 1889-ben határozott úgy, hogy a tér rendezése miatt a barokk Kálváriát el kell távolítani, és 1893-ban engedélyezte, hogy a kőépítményt átengedjék az epreskerti szobrásziskolának.⁴² Az építmény áthelyezésére, részben Stróbl saját költségén, mérnöki felügyelet alatt, még ebben az évben sor került. Stróbl kertépítő elképzeléseihez jól illeszkedett a nagyszerű barokk architektúra, amely a kert közepére helyezve, megfosztva eredeti szakrális funkciójától, amolyan kerti kilátóként, belvedere-ként szolgált. A századfordulón készült fotók tanúsága szerint a tetejére Stróbl az antik szobrászat egyik etalonját, a *Belvederei Apolló* bronz másolatát helyezte. A szobor talán azonos azzal a művel, amely ma az egyetem főépületeként szolgáló, Andrassy úti Régi Múcsarnok palotájának előcsarnokában, a szoborfülkében áll.⁴³ A húszas években készült felvételeken a Kálvária tetején feltűnik egy kőkereszt, ekkor jelenik meg az arra való utalás, hogy a Kálvária felszentelt kápolna, amelyben istentiszteletet is tartottak.⁴⁴

inkább olyan színpadnak tekintette a kertet, amely alkalmi ünnepeinek és mindennapi művészlétének ad méltóképpen egyedi keretet

Stróbl kertépítő elképzeléseihez jól illeszkedett a nagyszerű barokk architektúra, amely a kert közepére helyezve, megfosztva eredeti szakrális funkciójától, amolyan kerti kilátóként, belvedere-ként szolgált

Az építmény második világháborús sérüléseit az 1970-es felújításakor javították ki. A fotók tanúsága szerint az 1980–1990-es években árkádjai alatt növendéki szobrokat állítottak fel. Újabb felújítása 2006-ban történt meg. Belső tere ma kiállításoknak, felső terasza koncerteknek ad helyet.

ott voltak a kertben
Stróbl saját
és a növendékek
készülő művei is

- ¶ A másolatok között természetesen ott voltak a kertben Stróbl saját és a növendékek készülő művei is. Ezek hírmondója ma a szobrászmüterem előtt álló gipszló, amelyet a mester a Szent István-emlékszobor bizottságának kérésére mintázott 1901-ben, a városligeti Barokaldi cirkusz lova nyomán.⁴⁵ A ló anatómiája, ábrázolása és mintázása szerves része volt az akadémikus oktatásnak, ennek köszönhetően a gipszmintha szerencsésen átvészelt egy évszázadot az Epreskertben. A szobrot 2010-ben Lukács István és Tamáska János restaurálta.⁴⁶ Stróbl másik munkájának töredéke egy vörösmárvány pad, amely ma Mátyás bautzeni emlékművének másolata alatt található. Nagy Ildikó szerint a pad vélhetően Trefort Ágoston 1898-ban készült emlékművéhez tartozott.⁴⁷ Művész-társa, Lotz Károly emlékére mintázta 1904-ben Stróbl azt a nagy méretű bronzplakettet, amely ma is látható a Lotz-müterem bejárati falán.⁴⁸ Lotz hagyatéki kiállítását Stróbl rendezte, és művész-társa fontosságát az is jelezte, hogy a bronzplakett gipszmásolata a mai napig a nagy szobrászmüterem falát díszíti.
- ¶ A szoborkert hatásos elrendezése jól mutatta Stróbl eredendő vonzalmát a teátrális megoldások iránt. „A természettel és a művészettel színházat játszatott, s a színháznak ő maga egyik hőse volt” – írta róla Gerő Ödön.⁴⁹ Ez a színpadiasság a szobraiban is érvényesült, amint azt a budai Vár Mátyás-kútja bizonyítja, de teljes pompájában élőszerepelős ünnepségein bontakozott ki. Az 1892-es művészünnepély leírásai vagy a Stróbl epreskerti birodalmát bemutató, beállított fotósorozatok jól reprezentálják azt a módot, ahogyan a mester történeti játékaik díszleteként használta a szoborkertet.⁵⁰

A KERT MINT MŰTEREM

- ¶ Az Epreskert, mint Stróbl alkotása átvészelt az első világháborút (akkor a kert hadikórházként működött). Az azt életre

a húszas évek
elejére a kert
szobordíszé
jobbára már csak
Stróbl mester saját
öröme szolgál

hívó művészeti eszmék kora azonban fokozatosan leáldozott. A húszas évektől kibontakozó Lyka-féle oktatási reformok az akadémikus oktatási módot új, szabadiskolai jellegű, természet utáni, plein air tanulmányokat szorgalmazó módszerrel váltották fel.⁵¹ Ennek következményeként az oktatásból kiszorult a másolás és a másolatok használata. A húszas évek elejére a kert szobordíszé jobbára már csak Stróbl mester saját öröme szolgál, közvetlen pedagógiai haszna erősen megkopott. Sőt miután több bronzszobrot is elloptak a kertből, Stróbl 1923-ban a bronzokat jobbnak látta saját műtermében elhelyezni.⁵² Miután az idős mester egy évvel nyugdíjazása után, 1926-ban meghalt, családja árverésre bocsátotta a hagyatékot, köztük az Epreskert szobrai is.⁵³ Minthogy csak egy részük kelt el, így a másolatok egy része eredeti helyén van a mai napig.

¶ A háborús idők szétzilálták az Epreskert gondosan ápolt idilljét. 1920-ban otthontalan, szegény hallgatók egy csoportja a Stróbl-műterem szomszédságában beköltözött egy bódéba, a régi gipszraktár helyére, ahol a hadikórházból ott maradt vaságyakon aludtak. „A helyiség nedves, egészségtelen volt, mert fűteni sem lehetett, WC sem volt, de 6 évig kibírtuk” – emlékezett vissza az ironikusan „zsenimagazinnak” nevezett szükséggláksra Barcsay Jenő.⁵⁴ A hajléktalan művészpallanták nyomorúságos otthona közvetlenül a békeidők historizáló reprezentációját konzerváló Stróbl-műterem oldalában húzódott meg.

¶ A két világháború közötti időszakban a szoborpark korábbi gyors bővülése megtorpant. Kevés új szobor került az Epreskertbe, azok is jellemzően egy újonnan kialakítandó művészpanteon jegyében. Stróbl maga is tervezett a kertbe egy hasonló jellegű arcképcsarnokot, eredetileg Munkácsy Mihály mellszobrát is ide szánta.⁵⁵ E program jegyében készült el Székely Bertalan emlékszobra. Az emlékszobor állításának gondolatát 1935 szeptemberének egyik rektori ülésén Pilch Dezső és Sidló Ferenc vetette fel, mondván, hogy „az Epreskertben, ahol amúgy is alig van már szobor a Stróbl-féle hagyaték elvitele óta, állíttassék fel Székely Bertalan kőből faragott szobra”.⁵⁶ A kultuszminiszter támogatta egy Székely-fejszobor állítását, és költségeihez ezer pengővel hozzájárult.⁵⁷

kevés új szobor
került
az Epreskertbe,
azok is jellemzően
egy újonnan
kialakítandó
művészpanteon
jegyében

Az eredményhirdetést a következő év májusában tartották: a kétszázötven pengős díjat és a kivittel való megbízást Os-
vátth Imre ötödéves szobráshallgató nyerte el.⁵⁸ 1944-ben
négy szobrásznövendék készített portrészobrokat az Epres-
kertbe Benczúr Gyuláról, Munkácsy Mihályról, Ferenczy Ist-
vánról és Izsó Miklósról.⁵⁹ Ezek azonban ma már nincsenek a
kertben. A művészpanteon másik, ma is a kertben álló darab-
jának alkotója Damkó József, Stróbl Alajos tanítványa (aki a
szobrászműterem allegorikus frízeit is készítette).⁶⁰ A mész-
kőből faragott mellszobor most a Lotz-műterem oldalában,
a kert bejáratának közelében áll, méltóképpen adózva annak,
aki az Epreskertet műalkotásokkal keltette életre.

¶ A mesteriskolák 1908-as beolvasztását követően a Benczúr- és
Lotz-műteremházakat a főiskola festőosztályai vették bir-
tokba. A két világháború között mások mellett itt dolgozott
Réti István, Ferenczy Károly, Vaszary János, Csók István, Glatz
Oszkár és Csók István osztálya. A kertet visszahódították te-
hát a festők, ám a tízes évektől fellépő új nemzedék viszonya
alapvetően megváltozott az Epreskerthez. A természet utá-
ni tanulmányok előtérbe kerülésével a növendékek munká-
in mind gyakrabban szerepelt az Epreskert mint festői, tájké-
pi téma. A nagybányai hagyományok folytatásaként Ferenczy
Károly és Réti István növendékei a kertet már a műterem ter-
mészetes folytatásának tekintették, és gyakorta dolgoztak a
szabadban. A húszas évek közepétől az új oktatási irányban
oly fontos nyári művésztelepek egyik helyszíne az Epreskert
volt.⁶¹ Az újabb, modernista nézőpontból a kert szobrai már
nem másolandó minták, hanem a festői összkép egyenrangú
látványelemei voltak. Nemes Lampérth József tusrajza (1912),
Paizs Goebel Jenő grafikája (1922) vagy Maghy Zoltán akva-
rellje (1926) jól szemlélteti ezt a hangsúlyváltást.⁶²

a tízes évektől
fellépő új nemzedék
viszonya alapvetően
megváltozott
az Epreskerthez

A KERT MINT MÚZEUM

¶ Gerlóczy Gedeon 1945 márciusában készült állapotfelmérése
szerint az Epreskert épületei súlyos háborús sérüléseket szen-
vedtek.⁶³ A három régi műteremépületben csak évek múlva

a kert az 1950–60-as években meglehetősen elhanyagolt „dzsungel” volt
a kert átfogó rendezése a hetvenes években kapott először lendületet

indulhatott be újra az oktatás.⁶⁴ Az ezt követő évekről, évtizedekről meglehetősen kevés információnk van, közelmúltjának történetét inkább a felejtés, mint az emlékezés jellemzi. Az írásos és szöveges emlékek közelmúltban megkezdett gyűjtése szerint a kert az 1950–60-as években meglehetősen elhanyagolt „dzsungel” volt.⁶⁵ A historizáló szobormásolatok nyilván kevés inspirációt jelentettek a felnövő modern művésznemzedékeknek. A kert átfogó rendezése a hetvenes években kapott először lendületet: 1970-ben felújították a Kálváriát, 1972-ben felépült az új, (Domanovszky Endre nevét viselő) műteremház, 1977–1978-ban új helyén állították fel a Mátyás-templom középkori kapuját. A kert értékeinek tudatos megőrzése közvetlenül a háború után megindult: 1951-ben műemléki védettség alá helyezték a Benczúr-, Stróbl- és Lotz-műteremházakat, a Mátyás-templom déli kapuját, a barokk Kálváriát, a Rauscher Alajos által tervezett kerítést, valamint a hely egészeinek kertépítészeti és szobrászati értékeinek egészét. Ennek kibővítése történt meg 2013-ban, amikor az új rendelkezés a védettséget a Stróbl idejéből fennmaradt valamennyi szoborra és néhány újabb alkotásra is kiterjesztette.⁶⁶

¶ Ez a szemlélet az Epreskertet múzeumnak tekinti, amelynek feladata a megőrzés, a védelem és a bemutatás. Hogy miként vált a kert lerakatból menedékké, annak bizonyosága Erzsébet királyné szobra. Szécsi Antal és Mayer Ede *Hódolat I. Ferenc József és Erzsébet királyné előtt* című, 1908-ra elkészült szoborcsoportját eredetileg a Parlamentbe szánták.⁶⁷ A Monarchia eszméjét megtestesítő négyalakos kompozíción az uralkodópár előtt egy gyermekét karján tartó anya és egy kardos vitéz hódolt. Az időközben bekövetkező politikai változások miatt azonban a reprezentatív együttes a Műegyetemre került. Innen „deportálták” a szobrokat az ötvenes években a főiskola kertjébe, hogy ott újrahasznosítsák értékes carrarai márvány anyagukat a hallgatók. A mellékalakokat és az uralkodó szobrát valóban újra felhasználták (utóbbiból csak az országalmát tartó kezét mentette meg az egyik mester), Erzsébet királyné szobrát viszont sértetlen állapotban megőrizték. A mesterien kivitelezett uralkodói szobor rejtegetése egyfajta ellenállás volt az epreskertiek részéről, a művészi minőség győzelme

Szilágyi Lenke felvétele

Szilágyi Lenke felvétele

a múlandó politikai szempontok felett. A szobor a rendszerváltás után került ismét a figyelem középpontjába, 1998-ban Káldi Richárd restaurálta.

Pátzay Pál
Sztálin-büszttje
csodálatos módon
átvészelt több
rendszerváltást
anélkül, hogy bárki
is alapanyagának
használta volna

¶ Efféle „menekült” szobor az iskola volt rektora és tanára, Pátzay Pál Sztálin-büszttje is. A nagyméretű kőfaragvány a Rákosi-kor egyik legnépszerűbb Sztálin ábrázolásának egy példánya volt, amely csodálatos módon átvészelt több rendszerváltást, anélkül, hogy bárki is alapanyagának használta volna. A büsztt a legutóbbi időkben a hátsó traktus szoborraktárában, növényzettel benőve rejtőzködött, mígnem 2016-ban Majkó Katalin javaslatára ki nem szabadították, s ki nem állítottuk a főiskola 1950-es évekbeli történetét bemutató *Forradalom előtt* című kiállításunkon.⁶⁸ Mára visszakerült a kertbe, és továbbra is keresi a végleges helyét.

a szobrász tanszék
mesterei közül ma
Somogyi József,
Kő Pál és Körösényi
Tamás művei
láthatók a kertben

¶ A szoborkert néhány alkotása tiszteletadás az újabb kori mestereknek. A szobrász tanszék mesterei közül ma Somogyi József, Kő Pál és Körösényi Tamás művei láthatók a kertben. 1963 és 1993 között a szobrász tanszék tanára, tanszékvezetője, majd 1974 és 1986 között, több mint egy évtizeden át a főiskola rektora volt Somogyi József, akinek két bronzszobra is megtalálható az Epreskertben. A *Kubikus* című bronzszobor 1955-ben készült, és befejezését követően a Magyarok Világszövetségének Bajza utcai székháza előtt állították fel, ahonnan 1997-ben Kő Pál közvetítésével került az Epreskertbe.⁶⁹ Somogyi József másik epreskerti szobra többszörösen is kötődik az egyetem történetéhez: Rudnay Gyula 1922-től a főiskola festőtanára, 1939–1940-ben rektora volt. Az ő sírszobrának formázta meg Somogyi a rőzsevívő lány alakját 1983-ban, amelyet azonban csak egy évtizeddel később, Kő Pál közreműködésével, az időközben elveszett kezek kiegészítésével öntöttek bronzba 1999-ben, és állítottak fel.⁷⁰

¶ Az Epreskert szobrainak egy része értelmezhető úgy is, mint az egymást követő művésznemzedékek tiszteletadása az elődök előtt. Művészgenerációk találkozása érhető itt tetten: Somogyi József tanára Kisfaludi Strobl Zsigmond volt, aki mestere, Stróbl Alajos tiszteletére vette fel nevét – Kő Pál mestere pedig 1963 és 1968 között Somogyi volt. Kő Pál 1978 óta az intézmény tanára, ma az egyetem professzor emeritusa. Sajat

alkotásaként a Benczúr-ház bejárata közelében áll a 2003-ban a Váci úton felállított *A magyar tudomány hajója* című monumentális kompozíció vörös márványból faragott, kisméretű előtanulmánya. A kert növendéki szobrai közül több alkotónak ő is mestere volt. Tanítványai 2011 nyarán a Kálvária közelében egy fát ültettek mesterük tiszteletére.⁷¹ Szintén Somogyi József tanítványa volt Rátonyi József, aki 1969 és 2008 között maga is az egyetemen tanított, mint a restaurátor tanszék adjunktusa.⁷² 1960-ban készült kőből faragott Lovasa ma őt idézi meg.

*egy nagy hatású
szobrász mester
iránti tiszteletadás
Körösényi
Tamás Ajándék
Pozsonynak – Az
arány szelleme
című szobra*

¶ Szintúgy egy nagy hatású szobrász mester iránti tiszteletadás Körösényi Tamás *Ajándék Pozsonynak – Az arány szelleme* című szobra. Körösényi Tamás 1990-től tanított az egyetemen, 1999 óta pedig a szobrász tanszék vezetését is ellátta. A mű egy pozsonyi utazás emlékére, groteszk önportréiról ismert 18. századi alkotó, Franz Xaver-Messerschmidt hatására született, s Körösényi azon művei sorába illeszkedik, amelyeknek központi plasztikai problémája az arány-egyensúly, üres-telített, mérték-mértéktelenség fogalma.⁷³ A szobor 2005-ös műcsarnoki kiállítása után az Epreskertbe került. Körösényi 2010-ben bekövetkezett hirtelen halálakor ez a plasztika állt a Fríz Teremben a mester jelképes ravatalaként.⁷⁴ Három évvel később felavatott bronzba öntött formája pedig már emléksoborként tiszteleg az egyetem nagy hatású mestere előtt.⁷⁵ Az összetett, áttört műanyag forma, belül hézagos bronzba öntése technikai különlegesség.⁷⁶

*a növendéki
munkák kihelyezése
a tanszék
jóváhagyásával
történik, így
az egyfajta
kitüntetésnek
tekinthető*

¶ A kertben ma a szobrok kétféle típusa látható. A faragó és öntő műhelyek körüli rendezetlen szoborraktár most készülő vagy éppen itt maradt, töredékes, alapanyagként is felhasználható művek lerakata. Ez a „szürke zóna” a maga szürreális eklektikájával a kívülálló látogató számára kivételesen izgalmas látványt nyújt. A voltaképpeni szoborkert viszont rendezett kiállítótér, amely a fennmaradt régi művek mellett elsősorban kortárs művek bemutatásának ad otthont. Karmó Zoltán elmondása szerint, a növendéki munkák kihelyezése a tanszék jóváhagyásával történik, így az egyfajta kitüntetésnek tekinthető.

¶ Az 1945 utáni szobrok túlnyomó többsége az ezredforduló után készült hallgatói alkotás, köztük több diplomamunka van. Az előző évtizedek szobrai nyilván mindig újabbak váltották fel.

*némely alkotások
közvetlen
kapcsolatba lépnek
a táji környezettel,
beolvadva
a természetbe*

A korábbiak közül ritka kivételként maradt meg Gaál Tamásnak a Stróbl-műterem előtt felállított, az 1980-as évek közepén készült, kőből faragott női akt torzója.⁷⁷ A művészképzésben ma is alapvető plasztikai témának tekintett aktbrázolás az újabb művek között is gyakori (Drabik István, Orbán Előd, Balázs József Tamás, Varga Ferenc). Ahogy a torzó is klasszikus témaként tér vissza (Gaál Tamás, Kiss Dávid, Sallai Dávid). Kosina Tamás 2003-as diplomamunkája, a *Táncolók*, egyúttal a fiatalon elhunyt művészre is emlékezik. Absztrakt geometrikus művekkel szerepel a szoborparkban Magyar Balázs, Dorogi János, Gergely Farnos Lilla, Nagy Sándor Zoltán, Józsa Pál, Parizán Mihály és Gilly Tamás. Menasági Péter 2001-ben készült *Külön kerék* kompozíciójának témája a saját tengelye körül forgó mozgás. A kert több szobra természeti, organikus alakzatokhoz közelít, így Mikus Áron fából rakott spirálja vagy az idén diplomázott Becskai Andor acélhálóból formált szövet textúrája. Némely alkotások közvetlen kapcsolatba lépnek a táji környezettel, beolvadva a természetbe. Ilyen Balogh Krisztián bronz facsometéje, Sánta Botond óriás darázsészekere emlékeztető, bokrok alatt meghúzódó kúpja vagy Marész Máté kőből faragott óriás csigája. A fát, követ, bronzot a természet eltérő módon, de átformálja, szétmállasztja, bekebelezi. Így válik a természet maga is a szobrok alkotótársává. Ennek folyamata testesül meg, amint Szőke Gábor Miklós 2009 körül készült, fából ácsolt bikája lassan alkotóelemeire hullik, vagy ahogy Balázs József Tamás (Bajóta) immár több mint egy évtizede a kertben heverő kőszobrát belepi a moha és a föld.

¶ A kert mint a változás színpada, remélhetőleg most is egy újabb átalakulás előtt áll. Az egyetem rövid távú fejlesztési tervei között szerepel az Epreskert közelében egy új campus kialakítása, ami várhatóan enyhítene a képzést sújtó súlyos helyhiányon. Bár ennek megvalósítására még nem áll rendelkezésre a megfelelő anyagi fedezet, annyi biztos, hogy a hetvenes években felhúzott, V. számú műteremház helyett új épületre lesz szükség. Ahogy alig halogatható már a régi műteremházak felújítása is. Az átépítések és felújítások vélhetően a szoborkertre is hatással lesznek, megőrizve annak történeti magvát és frissítve kortárs bemutatóját.

- [1] Radványi Orsolya: „Aranykedélyű bohém-ek tanyája”. *Az Epreskert története (1882–1914)*. Auktor Kiadó, Budapest 2001, 17.
- [2] Szana Tamás: *Modern magyar művészet*. Magyar Szalon, 1891–1892, 7. – Idézi: Gábor Eszter: *Az epreskerti művésztelep. Művészettörténeti Értesítő*, 1990/1–2., 22. (22–69.)
- [3] *Jelentések és javaslatok egy országos képzőművészeti Akadémiát illetőleg műtermek felállítása tárgyában*. Budapest, 1882 – Idézi: Nagy Ildikó: *Stróbl Alajos és a szobrász mesteriskola*. Magyar Képzőművészeti Akadémia, Budapest 2006, 7.
- [4] Idézi: Gábor 1990, i. m. 24.
- [5] Ezúton köszönöm a cikk megírásához nyújtott segítségét mindenekelőtt Karmó Zoltánnak, valamint Nagy Ildikónak, Majkó Katalinnak, Peternák Miklósnak, Filp Csabának, Lestyán-Goda Jánosnak, Görbe Katalinnak, Sugár Jánosnak, Jovánovics Györgynek, Wehner Tibornak és Szeifert Juditnak.
- [6] Bugár-Mészáros Károly: A sokarcú pavilon. In: *Pavilon építészet a 19–20. században a magyar Építészeti Múzeum gyűjteményéből*. Szerk.: Fehérvári Zoltán, Hajdú Virág, Prakfalvi Endre. Pavilon Alapítvány, Budapest 2000, 47–54.
- [7] Pekár Gyula: Stróbl műtermében. *A Hét*, 1895. május 14., 517. – Idézi: Radványi 2001, i. m. 17.
- [8] Debreczeni-Droppán Béla: A Múzeumkert története. In: *Budapesti Helytörténeti Emlékkönyv VI*. Budapest 2010, 119–131.
- [9] Christine Hoh-Slodczkyk: *Das Haus des Künstlers im 19. Jahrhundert*. Prestel Verlag, 1985.; Keserü Katalin: *Előszó*. In: *Művészek és műtermek*. Ernst Múzeum, Budapest, 2002, 8. (7–12.)
- [10] Gábor Eszter: *Az epreskerti művésztelep*. In: *Művészek és műtermek*. Szerk.: Radványi Orsolya, Hadik András. Ernst Múzeum, Budapest, 2002, 43. (30–43.)
- [11] A műterem bejárata felett lévő tábla felirata: „Deák Ferencz dicső emlékéért hirdeti e csarnok mely a haza bölcsének szobrára történt adakozás fölöslegéből épült MDCCCLXXXIX”
- [12] Nagy 2002, 54.; Szentesi Edit: *Az epreskerti szobrásműtermek Parthenón-fríze*. *Ars Hungarica*, 2005/2, 383-404.
- [13] Így például Csók István a Benczúr házban lakott.
- [14] Adrian von Buttlar: *Az angolkert. A klasszicizmus és a romantika kertművészete*. Balassi Kiadó, Budapest 1999, 18–19.

- [15] Blázquez Abascal, Jimena; Valeria Varas and Raúl Rispa: *Sculpture Parks in Europe: A Guide to Art and Nature*. Basel; Boston 2006.
- [16] Nagy 2006, i. m. 8.; Nagy 2002, i. m. 1.; Nagy 2013, i. m. 29–30.
- [17] Moravánszky Ákos. *Versengő látomások: esztétikai újítás és társadalmi program az Osztrák–Magyar Monarchia építészetében, 1867–1918*. Vince, Budapest 1998.
- [18] Nagy 2002, i. m. 49.
- [19] Az Eprestertről készült fotók katalógusa: Nagy 2006, i. m. 52–59.; lásd még: Nagy Ildikó: Egy fotóegyüttes az Eprestertről 1894-ből. In: *A Magyar Nemzeti Galéria Évkönyve 1997–2001*. Szerk: Király Erzsébet, Budapest, 2002, 205–214.
- [20] Nagy 2013, i. m. 29.
- [21] Uo.
- [22] Szentesi Edit: Az epresteri szobrászműtermek Parthenón-fríze. *Ars Hungarica*, 2005/2, 383–404.
- [23] A belépővel szemben a nyugati fríz összefüggő sora jelenik meg.
- [24] Nagy Ildikó: Másolatok Stróbl Alajos műtermében. *Ars Hungarica*, 2006/1–2, 307–318.
- [25] Stróbl Mihály-idézet – 196.
- [26] Felirata: LUCIUS VERUS AVG ARM PARTH MAX – azaz: Lucius Verus Augustus Armenicanus Parthicus Maximus.
- [27] Stróbl Mihály: *A gránitoroslán. Egy magyar szobrász élete az Osztrák–Magyar Monarchiában. Stróbl Alajos életútja*. Budapest 2004, 95.
- [28] Nagy 2006, i. m. 8.
- [29] A bizáncias, kora reneszánsz ornamentumokkal díszített, Pulszky Károly által a Szépművészeti Múzeumnak vásárolt kútról később kiderült, hogy hamisítvány. – Rostás Péter: A rejtelmes kút. Egy velencei kút magyarországi másolatai. *Ars Hungarica*, 2006/1–2, 277–305.
- [30] A 9. számú formakönyv 2700. sorszámú, 15/VIII. 1904 keltezésű lapján szerepel a nagyszentmiklósi arany ivóedény „Attila Coup” (Attila-serleg) nevű, Stróbl Alajos által a Zsolnay-gyár részére készített kerámiaváltozatának rajza. (Tervezett méretei: 1,2 m hosszú és 1,05 m magas, de később kicsinyítve ajándéktárgynak is gyártották.) – Baranyay Pál: Zsolnay Vilmos emlékkútja százéves. 2015 – <http://www.mecsekegyesulet.hu/wp-content/uploads/2015/11/zsolnaykut.pdf> 1902-es kisméretű változatáról: lásd Csenkey Éva, Kovács Orsolya: „Attila-csésze”. In: *Történelem – Kép. Szemelvények múlt és művészet*

kapcsolatáról Magyarországon. 712.; Csalog József: A nagyszentmiklósi kincs arany korszainak cserépből készült változatai. In: Pécs Szab. Kir. Város „Majorossy Imre Múzeumának” 1939–40. évi értesítője 1939–1940. 52–54.; A századfordulón nagy méretű bronzmása állt a Margitszigeten: Bercsek Péter: *Műalkotások a Margitszigeten*. Budapest, 2013, 84.

- [31] Végh András: A budavári Nagyboldogasszony-templom középkori kőfaragványainak sorsa közgyűjteményekben. *Budapest Régiségei*, 41, 2007, 323–333.
- [32] Nagy 2006, i. m. 8–9.
- [33] Ekkor készült a mai portásfülke is.
- [34] A bautzeni Ortenburg Matthiasturmján található I. Mátyás domborműve, akinek tulajdonában volt az erődítmény, lévén 1469 és 1490 között Oberlausitz tartomány ura. A domborművet feltételezések szerint Georg von Stein készítette. Az epreskerti másolat mellett a szegedi alsóvárosi ferences templom oldalkapuja fölött, valamint a budavári domonkos templom tornyán található még ugyanennek a műnek másolata, mindkettőt 1930-ban készítették.
- [35] Ifj. Hunyadi János síremléke (1446 után), Gyulafehérvár. Veress Endre: A Hunyadiak síremlékei a gyulafehérvári székesegyházban. In: *Magyarország Műemlékei I.*, szerk.: Forster Gyula. Budapest, 1905, VI. tábla.
- [36] A sírszobor felirata Lővei Pál feloldásában: „a(nno) d(omini) mccccxxvi in d(ie) s(ancti) Hyeronimi ob(iit) r(everendus) in xto [=Christo] p(ater) georg(ius) de schonberg prim(us) poson(iensium) eccl(esi)arum inf(ulatus) praep(ositus) et universitatis istropolit(ane) uic(e) cancell(ariu)s.” Értelmezése: „a főpap halálának dátumán kívül csak a városhoz kötődő címeit sorolja fel, miszerint ő volt a társaskáptalan első olyan prépostja, aki jogosult volt a főpapi jelvények viselésére, valamint ő volt a pozsonyi egyetem alkancellárja” – Lővei Pál: „Mint egy halott a kripta mélyiről.” A halál és Clairvaux-i Bernát Selmechányán a 16. század elején. *Ars Hungarica*, 2016/4, 353–354. (353–368.)
- [37] Nagy 2006, 9.
- [38] Horlel Miklós adatai szerint a kaput 1972-ben bontották szét és vitték az öntőházi raktárba, majd 1977–1978-ban Antal Károly vezetésével állították fel újra és restaurálták. Végh András adatai

- szerint az 1960-as évek elején bontották szét és az 1980-as évek elején állították fel újra. – *Lapidarium Hungaricum. Magyarország építészeti töredékeinek gyűjteménye*. Szerk.: Horler Miklós. Országos Műemlékvédelmi Felügyelőség, Budapest, 1988, 94., 152.; Végh András: A Budavári Nagyboldogasszony-templom középkori kőfaragványainak sorsa közgyűjteményekben. *Budapest Régiségei*, 41., 2007, 324. (323–326.)
- [39] A bautzeni emlék és a Schönberg-síremlék másolatait már a kert 1939-es leírása a Benczúr-ház falába beépítve említi – Kimutatás a főiskola budapesti épületeiről. Budapest, 1939, október 18. Közölve: Kiss József Mihály: *A Magyar Képzőművészeti Egyetem Levéltára. Repertórium (1845) 1871–1996*. Magyar Képzőművészeti Egyetem, Budapest, 2001, 114–115.
- [40] Stróbl 2004, i. m. 101.
- [41] Ritoók Pál: Az epreskerti Kálvária a források tükrében. *Művészettörténeti Értesítő*, 2003/1–2, 1–26.
- [42] Uo. 12. „A józsefvárosi kálvária közforgalmi szempontból eltávolíttatik. A tanács elhatározta, h. a szobrászilag értékes és érdekes alkotást az epreskerti művésztelepre viteti át, hogy teljesen el ne vesszen és hogy a fiatal művészeknek tanulmányi tárgyul is szolgálhasson.” *Építészeti Szemle*, II, 1893. május 31., 157. id. Ritoók, i. m. 12.
- [43] A szobrot az említett 1939-es leírás még a kertben említi – Kimutatás a főiskola budapesti épületeiről. Budapest, 1939, október 18. Közölve: Kiss József Mihály: *A Magyar Képzőművészeti Egyetem Levéltára. Repertórium (1845) 1871–1996*. Magyar Képzőművészeti Egyetem, Budapest 2001, 115.
- [44] Ritoók 2003, i. m. 15. Révhelyi Elemér 1926-os fotóján jelenik meg a kereszt. Balogh Rudolf 1938-as fotóján már nincs ott.
- [45] Stróbl 2004, i. m. 100–101.
- [46] Az erre emlékeztető tábla felirata: „Strobl Alajos: A budavári Szent István szobor lovának első gipsz modellje. A restaurálást végezte: Lukács István, Tamáska János. Restauráltatta: az MKE-Amadeus restaura program keretében a Commerzbank Zrt anno 2010”.
- [47] Nagy 2002, i. m. 54.
- [48] Stróbl 2004, i. m. 233.
- [49] Nagy 2002, i. m. 59.
- [50] Az ünnepegekről: Radványi 2001, 43–48.; Nagy 2002, i. m. 56–57.

- [51] Révész Emese: *Reformok évtizede a Képzőművészeti Főiskolán 1920–1932*. In: *Reformok évtizede. Képzőművészeti Főiskola 1920–1932*. Szerk.: Kopócsy Anna. Magyar Képzőművészeti Egyetem, 2013, 65–94.
- [52] Stróbl 1994, i. m. 242.
- [53] *Liptóújvári Stróbl Alajos hagyatéki kiállítása (1856–1926)*. Budapest 1927, 12–13. – Köztük szerepelt a Magyar Nemzeti Múzeumba beletárolt Mátyás-templom-kapu is.
- [54] Barcsay Jenő: *Munkám, sorsom, emlékeim*. Magyar Képzőművészeti Főiskola, Budapest 2000, 51–54. – Itt élt egy ideig Mihályt Pál, Erdei Dezső, Jálics Ernő, később Medveczky Jenő, Bánáti Schwerák József, Jurik József, Bedő Dénes, Döbröczöni Kálmán, Végh József és Kiss Imre.
- [55] Stróbl Alajos: Munkácsy Mihály. In: *Aranyérmek, ezüstkoszorúk. Művész kultúra és műpártolás Magyarországon a 19. században*. Magyar Nemzeti Galéria, Budapest, 1995. 166–167.
- [56] MTA MKI Adattára: MDK – C – I – 1/7. (231) – 1935. IX. 30. Rektori ülés jegyzőkönyve.
- [57] MTA MKI Adattára: MDK – C – I – 1/7. (318.) – 1935. XII. 20. Rektori ülés jegyzőkönyve.
- [58] Dicséretben részesültek: Kerényi Jenő IV. éves és Kovács Imre III. éves hallgatók pályaművei – Az O. M. Kir. Képzőművészeti Főiskola Évkönyve 1935–1936. Budapest 1937. 56. – Kivitelezéséhez Andreetti Károly és Stróbl Zsigmond kőanyaggal és száz pengő magán-adománnyal járul hozzá. – MTA MKI Adattára: MDK – C – I – 1/7. (391.)
- [59] Az alkotók: Jankó János, Zentai Tóth István, Gách György, Molnár László. Bory Jenő levele - MTA MKI Adattára: MDK – C – I – 1/5759.
- [60] A szobor azonosítását köszönöm Szeifert Juditnak, aki a Magyar Nemzeti Galéria gyűjteményében találta meg a büszt gipszmintáját. A szobrász monográfiájában ez a gipszminta szerepel, a kész faragvány nem. Az életmű-katalógus 1925-ből egy márvány és gránit valamint egy 1926-ból önálló büsztöt jelez. Az epreskerti szobor utóbbi felállításának konkrét dátuma egyelőre ismeretlen. – *Bildhauer Josef Damko und sein Werk*. É. n., H. n. 66., 70., 119.
- [61] A nyári időszakban ez idén is részint Budapesten az Epreskertben, másrészt a Főiskola hivatalos telepein s az egyes tanárok szünidei nyári vándortanfolyamain serény munka folyt. – *Az O. M. Kir. Képzőművészeti Főiskola Évkönyve 1927–1928*, Budapest, 1928, 10.
- [62] Nemes-Lampérth József: *Epreskert*, 1912. Tus, papír, 41×51 cm. J. j. l.: Lampérth 1912 VII. 27. Magántulajdon; Maghy Zoltán: *Szobrok*

az *Epreskertben*. Olaj, papír, 51×31 cm. hajdúsági Múzeum, ltsz.: 90.1.; Paizs-Goebel Jenő: *Epreskert*. Lavírozott diófafapác, 295×323 mm, J. b. l.: Goebel /922; MNG ltsz.: 1922-996; A főiskolai ifjúsági kiállításain is rendre feltűntek ilyen témájú művek.

- [63] Gerlőczy Gedeon: Jelentés a Képzőművészeti Főiskola háborús sérüléseiről. In: *Iratok a magyar képzőművészet történetéhez*. I. füzet, 1945. Kézirat. Szerk.: Kiss Dezső. (A Magyar Tudományos Akadémia Művészettörténeti Kutató Csoportjának Forráskiadványai VIII.) Budapest 1973, 50–51.; február 15.; 1948-ban már a részleges helyreállításról szólnak a források: *Iratok a magyar képzőművészet történetéhez*. 2. füzet, 1946–1948. Kézirat. Szerk.: Kiss Dezső. (A Magyar Tudományos Akadémia Művészettörténeti Kutató Csoportjának Forráskiadványai XVI.) Budapest 1979, 32.
- [64] A Dolgozók Szabadiskolája már 1948 őszén a Lotz-műteremben kezdte meg működését. 1949-től a szobrászok is újra birtokba vették a műtermeket.
- [65] Jovánovics György visszaemlékezése szerint.
- [66] *Magyar Közlöny*, 2013. augusztus 9., 65463, 65468. Az információt köszönöm Káldi Richárdnak.
- [67] Farkas Zsuzsa: I. Ferenc József keze és az országalma. In: *Történelem – Kép*, i. m., 679–680.
- [68] *Forradalom előtt*. Képzőművészeti Főiskola 1945–1956. Társkurátor: B. Majkó Katalin. Magyar Képzőművészeti Egyetem, Budapest, 2016. november 20.–december 4.
- [69] Rajna György katalógusa 1989-ben a szobor helyéül a Bajza utca 28. előkertjét adta meg. – Rajna György: *Budapest köztéri szobrainak katalógusa*. Budapesti Városszépítő Egyesület, Budapest 1989, 255., kat. 4662; Kő Pál így emlékezett vissza a szobor megszerzésének körülményeire: „A Kubikos című Somogyi-szobor úgy került az Epreskertbe, hogy elkértem Csoóri Sándor elnök úrtól. A Magyarok Világszövetségében a határon túli képző- és iparművészek választott elnöke voltam. Feltűnt egy ideje már, hogy nincs a kovácsoltvas kerítés mögött a kedvencem, a Kubikos. Megkérdeztem elnök urat: Szentendrére került egy raktárba, felelte a nagy magyar költő. Hát akkor már csak jobb lenne egy szép környezetben, drága Sanyikám, az Epreskertben! 12 évig volt itt Somogyi Jóska rektora az intézménynek. Ez szobrászbirodalom. Jól van, Palikám – mondta Csoóri, de írjátok rá egy táblára, az a mi tulajdonunk. Rendben.

Szép ünnepséget szerveztünk. Koncz Gabi Sinka-verset mondott, és mindez a drága Pityke, Antall István, a Kossuth rádió irodalmi osztályának riportere telefonálta össze az én kérésemre.” – Kő Pál: Válaszlevél Wehner Tibornak. *Új Művészet*, 2016/6, 57.; Amint az a talapzat feliratából is kiderül, az alkotást letétként őrzi az egyetem. A talapzat két táblájának felirata: „Somogyi József szobrász-tanár 1916–1993 KUBIKUS”. „A Magyar Világsszövetsége tulajdona 1997”.

- [70] A már idézett cikkben így idézte fel Kő Pál a szobor történetét:
„A Rudnay Gyula síremléke – Rőzsehordó nő – ekkor még gipszfiguráját én pásztortoltam. Először is Bartha Zoli bátyó és Mészáros Misi („külügyi Mihály”) nagyon rajta voltak, viszik ki a temetőbe (?), de előbb ki kellett önteni bronzba – igen ám, de könyöktől lefelé nem volt meg a két kéz! A bronzöntődében eltűnt, és nem találták meg se égen, se földön, de a padláson sem. Borcsa kérésére készítettem el a hiányzó végtagokat és a barkaágot alázattal. Amikor minden kunyerálásnak, érvelésnek ellenállva nem engedtem kivinni az Epreskertből, jól tettem! Ekkor erősödtek föl a szoborcsonkítások, szoborlopások – mindenütt az országban.” – Kő Pál: Válaszlevél Wehner Tibornak. *Új Művészet*, 2016/6, 57.; Rudnay Gyula síremléke a Farkasréti temetőben most egy egyszerű feliratos kőtábla.
- [71] Emléktáblájának felirata: „Kő Pál fája. 2011 június 2.”
- [72] Rátónyi József (1942) 1962 és 1969 között szobrászatot tanult a Magyar Képzőművészeti Főiskolán. Mesterei Somogyi József, Szabó Iván, és Pátzay Pál voltak. Tanulmányai befejeztével 1969-től Pátzay Pál tanársegédje lett. 1969-től a Magyar Képzőművészeti Főiskola tanársegéde, tanára, majd a restaurátor tanszék adjunktusa. 2008-ban nyugdíjba vonul.
- [73] Iványi Bianca: Szellemeim. Balkon, 2005/11–12, 14–16.
- [74] <http://www.mke.hu/node/31157>.
- [75] Emléktábla felirata: „KÖRÖSÉNYI TAMÁS. SZOBOR POZSONYNAK. AZ ARÁNY SZELLEME 2002. A szobor bronzba öntését támogatták: EMMI, NKA, Amadeus Művészeti Alapítvány, MFB, T-Silox, Ruukki Hungary Kft., Magyar Képzőművészeti Egyetem, 2013.”
- [76] Ez úton köszönöm Karmó Zoltánnak, a szobrász tanszék vezetőjének, hogy a kertben ma álló szobrokról részletes információkkal szolgált.
- [77] Gaál Tamás (1962): Képzőművészeti Főiskola 1983–1988, Vigh Tamás, Segesdi György, Pécssett tanítványa, a Pécsi Művészeti Egyetem szobrász tanszék vezetője.

Az alkotóház 1966-ban
Forrás: Fortepan (adományozó: Hunyady József)